

Slovenski knjižni jezik se je v štiri sto letih razvoja izvil iz utesnjenjuočih vezi posameznih narečij, predvsem dolenjščine in gorenjščine: hotel je biti blizu vsem Slovencem. To se ni zgodilo samo od sebe, večkrat so slovničarji zavestno posegli v njegovo rast. Uspevali so takrat, kadar so bili njihovi predlogi v skladu z razvojnimi težnjami večine slovenskih narečij, kadar so znali odmisлити njihovo pravo bistvo in kadar so se zavedali, da je izjemno, osamljeno v jeziku prehodno, da se mora prejeti ali slej prilagoditi, da — pokoriti — tipičnemu, sistemskemu. Iz tega spoznanja so zrasla pričujoča razmišljanja, ki hočejo uzavestiti in utrditi sistemskost slovenskih soglasniških premen, pokazati njihovo utemeljenost v živem govoru. Zaradi svoje uravnotežene življenjskosti imajo pravico, da postanejo normativne tudi za slovenski knjižni govor.

Ivan Kolar

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

SKOZI MESTNI OKRAJ ZNANOSTI

To je območje Gosposke ulice, Novega trga, Brega, Zoisove ceste in Vegove ulice. Že v 12. stoletju je bilo to posebej obzidano naselje, imenovano *Novi trg*, v nasprotju s starejšim naseljem na desnem bregu Ljubljani, ki je zato dobilo ime *Stari trg*. Ta je bil naseljen s trgovskim in obrtniškim življenjem, v Novem trgu pa se je utaborilo plemstvo kot fevdalni gospodar kranjske dežele. Osem stoletij je vladala tu plutokracija, zdaj pa je ta okraj domovanje glavnih ustanov naše znanosti.

Prvi znanstveni zavod tu — poslopje univerze — smo si že ogledali. Trg proti Ljubljani ima ime po nekdanjem »deželnem dvorcu« — *Dvorčni trg*. Hišo št. 1 je sezidal (1824) veletrgovec Ferdinand Schmidt; kasneje je opustil trgovino in se posvetil kot samouk naravoslovni znanosti, specializiran v entomologiji in jamskem živalstvu. S Prešernom sta si bila prijatelja (napis: »Prijet'lju Ferdinandu Šmidu«) in bil je mentor Fr. Erjavcu; ta ga je šaljivo upodobil v »Schnackschnepperleinu«. Umrli je v Šiški leta 1878, star 78 let.

Židovska ulica hrani v imenu spomin na Žide, ki so bili huda konkurenca mestnim trgovcem. Cesar Maks I. jih je na pritožbe Ljubljančanov izgnal leta 1515.

V hiši št. 1 je prebival Janko *Kersnik* kot gimnazijec; tu ga je inštruiral in uvajal v slovensko slovstveno delo Fran Levec. Nasproti (št. 2) je bila v nekdanji hiši gostilna »Polarna zvezda«, zbirališče slovenske inteligence. V novi hiši je odprl prvo čisto slovensko knjigarno Lavoslav *Schwentner*; leta 1905 se je preselil v poslopje Mestne hranilnice in postal glavni založnik slovenskih književnikov, zlasti moderne (Cankarja, Župančiča, Kraigherja i. dr.). Danes je tu »Mestna čitalnica«. V zgornjih prostorih je bila v avstrijski dobi in še potem nekaj let »Narodna kavarna«, protiutež diagonalno nasproti ležeči nemški »Kazini«. Danes je tu »Mestna javna knjižnica«, vhod iz Gosposke ulice.

V Gosposki ulici št. 3 v I. nadstropju je imelo kazinsko društvo svoje prostore v letih 1828 do 1837, ko je bil od leta 1833 njegov član tudi Prešeren. V kazinsko čitalnico in na družabne pogovore je zahajal sem n. pr. tudi guverner Schmidburg, ki je omogočil s svojim priporočilom kljub Metternichovemu absolutizmu izhajanje Kr. Čbelice. Bližja družba so bili čbeličarji Čop, Kastelic, Jaka Zupan in Smole, tiskar Blaznik, M. Langus ter med drugimi obiskovalci Anton grof Auersperg in škof Wolf. Na plesih tu je imel Prešeren priložnost srečavati Julijo in govoriti z njo.

V Židovski stezi na št. 4 je bila v židovskih časih sinagoga, potem preurejena v katoliško cerkev, v 19. stoletju porušena. Spodaj ob Ljubljani pred Hradeckega mostom je *Jurčičev trg* (od 1876 do 1890 imenovan Prešernov trg). V hiši št. 2 so se shajali v Mandelčevem stanovanju »*vajevci*« v letih 1854/1855. (Glej Pregljevo biografsko novelo o S. Jenku: »*Smonca*« ali »*Simon iz Praš*«.)

V Gosposki ulici št. 8 je Glasbena akademija, pred osvoboditvijo Konservatorij. Od leta 1896 je bila tu nastanjena prva javna slovenska »Mestna višja dekliška šola«, ki se je polagoma razvila v dekliško realno gimnazijo, ko je dobila lastno poslopje (1908) na sedanji Prešernovi cesti. Ob uvajanju državnih ženskih gimnazij je mesto opustilo ta zavod v zadnjih letih bivše Jugoslavije.

V hiši št. 12 je odprl svojo odvetniško pisarno dr. Ivan Tavčar (1883), ko je dokončal koncipientsko službo pri dr. Mencingerju v Kranju; tudi stanoval je tu, dokler si ni kupil hiše na Bregu št. 8 (1887). V poznejših letih sta imela tu prostore »Narodna tiskarna« in uredništvo »Slovenskega naroda«. Po potresu se je tu naselil župan Ivan Hribar z banko »Slavijo«, ki ji je bil glavni direktor. Leta 1939 se je tu vselilo prvo Vrhovno sodišče v Sloveniji, ki se je tedaj v dobi diktature, smela imenovati le »Dravska banovina«. — Po osvoboditvi je tu izhajal šaljivi list »Pavliha« do leta 1957.

Na prostoru današnje *Narodne in univerzitetne knjižnice* je stal od 17. stoletja do potresa »knežji dvorec«, najlepša palača v stari Ljubljani, privatna last Turjačanov (knezov Auerspergov). Sezidati ga je dal (1642) grof Volk Engelbert Turjaški (1610—1673), deželni glavar kranjski. Poslopje je bilo tronadstropno, zidano v četverokotniku s prostornim dvoriščem v sredini in bogatim vrtom južnega drevja (oranž, citron...), okrašenim z marmornatimi kipi, vodometi in drugim okrasjem. V zgornjih prostorih na Gosposko ulico je bila umetniško poslikana dvorana. Tu so prirejali razen razkošnih zabav tudi operne in dramske predstave italijanskih potujočih družin, poleti pa v razkošnem vrtu, zasajenem na današnjem Trgu revolucije. Za nas najbolj zanimiva bi bila bogata knjižnica tega dvorca ter zbirke likovnih umetnin in zgodovinskih predmetov, a po potresu ni bilo denarja za odkup. Po smrti Volka Engelberta je poddedoval vse to imetje njegov brat Janez Vajkard, ki je pridobil tej veji Auerspergov knežji naslov; od tod ime »knežji dvorec«. Po 250 letih je razrušil palačo potres. Spomin na mogočne Auersperge pa hrani le še ime Turjaška ulica.

Prazni prostor je čez štirideset let (1940) zazidal arhitekt Jože Plečnik z današnjim impozantnim poslopjem NUK. Borba za primerno

poslopje »Studijski knjižnici«, ki se je dotlej gnetla v tesnih prostorih levega trakta poljanske (tedaj II. državne) gimnazije, je bila dolga in politično napeta. Hiša še ni bila popolnoma opremljena ob izbruhu druge svetovne vojne leta 1941 in grozilo ji je, da jo okupira italijansko vojaštvo ali okupacijska oblast. Upravnik Studijske knjižnice je bil tedaj dr. Šlebinger. Spontano se je zganila vsa knjižnica in filozofska fakulteta ter so na vrat na nos v največji naglici hiteli seliti knjižnico ter inštitute humanističnih ved v prazno palačo. In obveljalo je. Z ustanovitvijo nove Jugoslavije se je knjižnica preimenovala v »Narodno in univerzitetno knjižnico«, ki je zdaj osrednja slovenska zakladnica duha, zajetega v tisku in rokopisih.

Med vojno je po usodnem naključju dne 29. januarja 1944 popoldne padlo pokvarjeno nemško vojno letalo naravnost na čitalnico in z eksplozijo povzročilo požar, ki je uničil 60.000 zvezkov knjig in več katalogov. V čitalnici na srečo tedaj zaradi pomanjkanja kuriva ni bilo bralcev. Tudi eno človeško žrtev je terjala ta katastrofa: Franceta Majcna, tajnika Mestne hranilnice, ki je prav tedaj prišel vračat knjige. Poslopje je bilo v poldrugem letu po končani vojni restavrirano in novi upravnik dr. Mirko Rupel je ob slovesnosti na Prešernov smrti dan 8. februarja 1947 odprl knjižnično čitalnico javnosti. — NUK ima zdaj pol milijona knjig, njen rokopisni oddelek pa obsega 1060 signatur z ogromnim materialom; oddelek vodi prof. Alfonz Gspan.

Nad stranskim vhodom iz Gosposke ulice stoji nad portalom impozantni Dolinarjev kip Mojzesa; z visoko kvišku iztegnjeno desnico in z glavo sklonjen k ljudstvu vabi v deželo duha.

Na Novem trgu št. 3 ima prostore duhovna soseda NUK *Slovenska akademija znanosti in umetnosti* (SAZU). Tu je sedež predsedstva ter predavalnica. Od začetka 15. stoletja do začetka našega stoletja je bila ta palača »Deželna hiša« (Landhaus, od tod *Lontovž*) sedež uradov deželnih stanov ali deželne gosposke. Lontovž je bil za deželo tó, kar je bil Rotovž za mesto — sedež deželne uprave in deželnih zborov, ki jih je vodil deželni poglavar kot vladarjev namestnik. Tu so odločali fevdalci o usodi dežele. V njej so bili tudi redni sodnijski dnevi za nemeščane in za svobodne kmete z dežele. Hiša je bila sezidana prvič leta 1467, a še preden je minilo petdeset let, jo je hudi potres (1511) razrušil. Tudi novo hišo je potem kmalu uničil požar; leta 1587 so jo prezidali iz treh hiš in šele ta je kljubovala trdno vsem potresom in požarom nad tri sto let do potresa 1895, a tedaj restavrirana stoji še danes.

V protestantski dobi so tu imeli deželni stanovi glavno skladišče slovenskih knjig in od tod so jih razpečavali med predikante in vernike. Koj po natisku Dalmatinove *Biblije* je bilo poslano semkaj v sodih in zabojih nad pol naklade, 870 izvodov. Član deželnega zbora in blagajnik deželnih stanov je bil nekaj let protestantski organizator stolni kanonik Pavel Wiener. V 17. in 18. stoletju so v dvorani te hiše prirejali deželni stanovi gledališke predstave potujočih igralskih družin in gostovanja študentov jezuitskega kolegija. V Prešernovi dobi je imel tu sedež »C. kr. ilirski deželni gubernij«; potem je bilo do leta 1830 nastanjeno tu mestno in deželno (kazensko, trgovinsko in menično) sodišče, tedaj pa so se preselila sodišča v Stiški dvorec in na Stari trg št. 21.

Potres 1895 je porušil zadnji del hiše ob Gosposki in proti Sa-lendrovi ulici; glavni del stavbe so kmalu restavrirali, da so se lahko za-časno vselili uradi deželnega predsedstva iz popolnoma razrušenega De-želnega dvorca, uradi deželne vlade pa so se začasno umaknili v upravno poslopje tedaj dozidane, a še ne adaptirane Deželne (zdaj Splošne) bolniš-nice na Zaloški cesti; tja se je zateklo tedaj tudi mnogo drugih potresnih »brodolomcev«. — Leta 1903 se je v to hišo vselila Kmetijska družba in jo po prvi svetovni vojni (1919) odkupila od Narodne vlade ter bila na-stanjena v njej do druge svetovne vojne. V novi Jugoslaviji je prevzela hišo SAZU in jo temeljito renovirala po Plečnikovih načrtih.

Akademija je bila ustanovljena v Narodnem domu (zdaj Narodna galerija) 11. decembra 1937 z ustanovnim občnim zborom štirih znan-stvenih in umetnostnih razredov. Prvi razred obsega filozofijo, filologijo in zgodovino; drugi razred pravne, sociološke in gospodarske vede; tretji matematične, tehniške, naravoslovne in medicinske znanosti; četrti umet-nost (leposlovje, glasbo, slikarstvo, likovno umetnost in arhitekturo). Čla-nov je bilo predvidenih: rednih do 30, dopisnih do 60, častnih članov po sklepanju občnih zborov. Izšla je iz namena, *združiti v osrednjo organi-zacijo s trdnim delovnim načrtom dotlej posamezno delujoča strogo znan-stvena društva*, da bi tako v skupnem delu zbrala vsa raztresena znan-stvena prizadevanja in da bi se mogla lotiti velikih znanstvenih nalog. Zraven tega naj bi bila njena skrb častno reprezentirati znanost in umet-nost slovenskega naroda tudi v mednarodni kulturni tekmi. — Zaradi neprijaznega velikosrbskega režima v kraljevi Jugoslaviji se Akademija torej ni smela imenovati slovenska, marveč samo: Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Prvi njen redni predsednik je bil prof. dr. Rajko *Nahtigal*, generalni sekretar pa prof. dr. Franc *Ramovš*. V novi Jugo-slaviji se je Akademija reformirala tudi organizacijsko in si svobodno izbrala pravo ime: Slovenska akademija znanosti in umetnosti s sedežem v Ljubljani. Tako reformirane Akademije prvi predsednik je postal prof. dr. Fran *Kjdrič* (umrl 1950); za njim je bil izvoljen za predsednika dotlej permanentni tajnik dr. Fran *Ramovš*, ki je pa že dve leti nato umrl (1952). Obema predsednikoma je bilo po njuni smrti truplo izpostavljeno na mrtvaškem odru v avli Akademije.

V hiši št. 2 je živel proti koncu življenja slikar Rihard *Jakopič*.

Na nasprotni strani trga v hiši št. 4 imajo svoje delovne prostore inštituti SAZU. Od leta 1892 do 1896 je tu gostovala *Narodna čitalnica*, ki so ji bili odpovedani prostori v Souvanovi hiši na Titovi 3 in tam tudi ni več potrebovala gledališkega odra, ker je bilo tedaj dograjeno Deželno gledališče. Pozneje se je Čitalnica preselila v Narodni dom in tam med prvo vojno shirala kot »zastarelo« družstvo, ki je opravilo svojo dolžnost, ko je utrlo pot razvoju samostojnih narodnih kulturnih društev.

Zraven na št. 5 je bila *Kameralna prokuratura* (zastopstvo države v finančnih poslih in tožbah, kakor je danes arbitražno sodišče). Tu je Prešeren služil kot brezplačni konceptni praktikant poldrugo leto (9. 5. 1829 do 17. 12. 1830) in se zaman potegoval za plačano namestitev, čeprav mu je šef A. pl. Scheuchenstuel napisal izvrstno spričevalo in priporočilo. Tudi Janko Kersnik in še drugi pomembni književniki juristi so morali tu brezplačno prakticirati za sprejem v državno službo.

Na št. 7 je prebival dr. *Crobath* kot koncipient v hiši svojega šefa dr. Wurzbacha (1827).

V nasprotni vogalni hiši št. 1 so prebivali starši Otona *Župančiča* z vso družino do leta 1913; potem so se preselili v Stiški dvorec, Oton pa se je kmalu tedaj oženil in odselil. — V prejšnji hiši na tem stavbišču je imel v zadnjem letu francoske okupacije (1812/1813) uredništvo uradnega lista »Le Télégraphe Officiel« francoski književnik in naravoslovec *Charles Nodier*. Družil se je z našimi razsvetljenci (*Zoisom*, *Vodnikom* . . .), bil tudi bibliotekar Licejke; po vrnitvi v Francijo je napisal roman »Jean Sbogar« (*Ivan Žbogar*), zajet iz doživetij v slovenskih krajih.

Hišo na Bregu št. 10 je kupil dr. *Ivan Tavčar* leta 1887 in živel v njej do smrti (1923). Med mnogimi dijaki podpiranci te hiše je bil tudi *Ivan Cankar* kot višješolec na realki (1892 do 1895); *Tavčar* mu je posojal tudi knjige iz svoje domače knjižnice, a bohemski študent in pesnik ni imel smisla za redno vračanje, zato mu je *Tavčar* zadnje leto podporo odtegnil. *Tavčarjeva* žena *Franja* je znana kot organizatorica narodnega ženstva v meščanski smeri in tudi kot podpornica mladih literatov, n. pr. *Ketteja* v njegovi smrtni bolezni in *Murna* med visokošolskim študijem.

Na Bregu št. 12 je odprl pisarno in stanoval dr. *B. Crobath* v letih 1834/1835; semkaj je prišel k njemu za koncipienta prijatelj *Prešeren*, ki je tedaj stanoval onstran mostu v Rožni ulici 5. Poprej je *Crobath* prebival v bližnji Križevniški ulici št. 5 (od 1827). Njegov dom je bil shajališče slovanske družbe ter gostov tudi iz drugih dežel. Pri njem so se srečavali s *Prešernom* n. pr. *Karel H. Mácha*, *Sreznjevski*, *Vraz*, kasneje *Korytko*, *Horodinski* i. dr.

V isti hiši zadaj in v sosednji na št. 14 obratuje »*Blasnikova tiskarna*«; ohranila je to ime zaradi zgodovinske pomembnosti tega podjetja, čeprav je nacionalizirana.

Leta 1828 je prevzel tiskarno od svojega tasta *Retzerja Jožef Blasnik* (1800 do 1872) in jo strokovno visoko vzdignil v ugledno podjetje. Natisnil je večino prešernian: *Krst* pri *Savici*, *Poezije*; pri njem je rojila *Kranjska Čbelica*; tiskal in zalagal je *Bleiweisove Novice* in natisnil *Levstikove pesmi* (1854). Častno je ohranil cenzurni tiskarski rokopis *Prešernovih Poezij*, zdaj skrbno shranjen v NUK.

Hiša št. 20 je imela za lastnika malo časa *Andreja Smoleta* (1833 do 1836), potem je bila last njegovega brata *Mihaela*. Hiša je iz 17. stoletja, pozneje prezidana s krasnim portalom in umetniško poslikanimi zgornjimi sobanami.

Zoisova palača (Breg št. 22) je bila zbirališče razsvetljencev *Zoisovega krožka*. *Linhart* je nekaj let (do 1791) tudi stanoval tu z vso družino. *Vodnik* je hodil iz šentjakobskega župnišča na kosilo k *Zoisovi mizi*. *Kumerdej* je bil *Zoisov* knjižničar in tajnik, *Japelj* pa stalni gost. Tu se je ob bogati *Zoisovi* knjižnici izoblikoval učenjak jezikoslovec *Kopitar*, ko je bil *Zoisu* tajnik, knjižničar in varuh mineraloške zbirke od svojega 23. do 28. leta (1803 do 1808); tedaj je odšel s *Zoisovo* podporo študirat na Dunaj, v Ljubljani pa že zapustil rokopis za tisk svoje znanstveno razložene slovnice. Na dvoriščni desni strani hiše je vzdana železna *Zoisova nagrobna plošča* z izbočenimi ulitimi črkami, prenesena semkaj z opustošenega starega pokopališča pri Sv. Krištofu. *Rodbinska grobnica*

in skupni železni nagrobnik pa sta prenesena na novo pokopališče (od vhoda na levo ob zidu). Voziček, s katerim se je telesno ohromeli mecen zadnjih dvajset let prevahal po sobanah, hrani zdaj Narodni muzej.

Letos mineva ravno sto let, kar je Breg izgubil svoj nekdanji bogati trgovinski promet, ko so podaljšali železnico od Ljubljane do Trsta. Čolnarstva po Ljubljani je od tedaj konec, s tem pa tudi razgibanega življenja, kupčij in trpljenja ob krakovskem bregu, ki mu je ostala sled le še v imenu »Breg«. Tako je ostal tudi nekdanji »graben« le v spominu, ki ga še varuje »Šola na Grabnu«, čezenj pa teče Zoisova cesta, a nekoč je bil to »Zoisov graben«, jarek ob mestnem obzidju. Mimo Plečnikove piramide Zoisu v čast pridemo na vrh vzpetine do vogla križevniškega obzidanega vrta. Tu je dobil lani svoj spomenik A. Aškerc; kip je ulit po zasnovi rajnega Nika Pirnata. Od daleč vidimo trnovsko cerkev, »kraj nesrečnega imena« pesniku Prešernu. Sedanja cerkev je iz leta 1854 in po potresu zopet obnovljena, stoji pa na istem prostoru kakor v Prešernovem času.

Križevniška cerkev in samostan sta ustanovi »Nemškega viteškega reda križarjev« iz 13. stoletja. Imeli so velikansko posestvo od Gradišča do Malega grabna in so bili samostojno gospostvo, svobodni pred posvetnim sodiščem, biriči in carino. Ukvarjali so se z nego bolnikov in počevanjem mladine. Sedanja cerkev je iz leta 1714, samostan pa že iz konca 16. stoletja (1579) in malo pred prvo vojno temeljito renoviran (1906). O tem govori plošča z napisom nad vhodom in druga plošča na desno od vhoda. En del samostana v stranski stavbi je služil za civilno sodišče in zapore (1849—1902), en del pa tudi za bivanje posvetnim privilegirancem. Tako je ta hiša rojstni kraj Antona grofa Auersperga — *Anastaziya Grüna* (1806). S Prešernom sta si ostala dobra vse življenje, Grün mu je ohranil iskreno hvaležnost in spoštovanje kot človeku, svajemu učitelju in pesniku (Nachruf an Prešern, Vodnikov album 1849). Prevedel je izbor slovenskih ljudskih pesmi v nemščino izredno dobro, sicer pa za naše narodne in socialne želje ni imel smisla. Živel je na svojem gradu Thurn am Hart pri Krškem; to je Šrajbarski turn, žalostno slovit iz kmetijskih uporov; Grün je tam pokopan, umrl pa je v Gradcu (1876). — V poslopju Križank je »viteška dvorana«; od leta 1956 služi »Eksperimentalnemu gledališču«. Dvoriščni del ob samostanu je arhitekt Plečnik umetniško priredil za reprezentativno letno gledališče.

Soseda samostanu je nekdanja palača grofov Auerspergov, od leta 1935 *Mestni muzej*. Na desni pročelni strani je nastanjena »Slovska knjižnica«, ki se je razvila ob »Mestnem arhivu« iz »Mestne knjižnice«, ustanovljena (1900) po Aškerčevi in Hribarjevi iniciativi z mislijo, na ustanovitev slovske univerze. Njen sedanji upravnik France Dobrovoljc jo je povzdignil v bogato študijsko knjižnico.

V Salendrovi ulici št. 4 je prebival Anton pl. Scheuchenstuel, priseljen sem kot obubožan bavarski plemič, a je tu kot spreten politični konjunkturist postal predstojnik komorne prokurature in dosegel naslov »gubernialni svétnik«. Imel je tri sinove in tri hčere. Sin Anton je bil Prešernov sošolec in vsa leta prvi premiant; Prešerna so nekajkrat uvrstili poleg njega le kot drugega premianta, ki se z njim pač ni mogel kosati po družbenem položaju, ker je po mnenju profesorjev malce pre-

samozavestno »klobuk po strani nosil«. Mlajši sin je dobil za ženo — Primčevo Julijo. Primčevka je ob smrtni postelji starega Scheuchenstuela (†1835) obljubil poroko hčere Julije z njegovim sinom Jožefom, kar se je štiri leta potem res izpolnilo.

Sredi Trga francoske revolucije se visoko vzpenja štirioglat kamnit steber Napoleonove Ilirije, pod njim pa je pokopan neznan francoski vojak. Na stebru so Vodnikov verzi iz »Ilirije oživljene«, Župančičev epitaf neznanemu vojaku ter spominsko posvetilo v francoskem jeziku.

Tam blizu je kakor iz zadrege leta 1937 v naglici dobil spomenik Simon Gregorčič v zakritem kotu ob voglu hiše in s kaj neprimernim sosedom nasproti. Na ploščadi ob NUK ima dr. Ivan Prijatelj lep spomenik, postavljen leta 1941 po posebnem prizadevanju dr. A. Slodnjaka. Na marmornem podstavku opozarja na Prijateljev spomin pomemben napis: Dr. Ivan Prijatelj (1875—1937). Lepoto knjige slovenske pravično presojal, ljubil goreče, vneto oznanjal.

V Vegovi ulici št. 5 ima svoj dom osrednja »Glasbena šola«; razvila se je iz pevskega društva »Glasbene matice«, ustanovljene leta 1872. Na pročelju so reliefne slike naših romantikov glasbenikov: Hrabroslava Volariča, Antona Hajdriha, Gregorja Riharja; pred hišo v parku na stebrih so upodobljene glave desetih pomembnih skladateljev: Frana Gerbiča, Matija Hubada, Emila Adamiča, Benjamina Ipavca, Vatroslava Lisinskega (Hrvat), Petelina (Galusa), Davorina Jenka, Steva Mokranjca (Srb), p. Hugolina Sattnerja in Antona Foersterja.

Ob hiši na Vegovo ulico št. 4 je še ohranjen okrogli obrambni stolp iz nekdanjega mestnega obzidja, star že nad 400 let (iz leta 1520).

V Vegovi ulici na št. 6 je prebival Matija Čop kot gimnazijski profesor v letih 1827—1830, preden je postal upravnik Licejke.

V poslopju današnje »Prve gimnazije« je bila v Avstriji realka; ta tip šole z večjim poudarkom matematično-naravoslovnih ved je imel za glavni namen vzgajati dijake za tehniške poklice, a tudi germanizirati naraščaj, tu je bila nastanjena tudi osnovna šola »Schulvereina«. V bivši Jugoslaviji je bila realka reformirana v mešan tip šole, v realno gimnazijo, in tako je še zdaj. Na realko je hodil v letih 1888—1895 Ivan Cankar in napravil maturo 1896. Najljubši profesor mu je bil Fr. Levec kot učitelj slovenščine. V letih 1916—1922 je študiral na realki Srečko Kosovel; v šestih letih je dokončal sedem razredov, ker je prvega preskočil z razrednim izpitom. Na univerzi je poslušal v glavnem slavistiko in romanistiko, a je komaj 22-leten umrl na svojem domu v Tomaju 27. maja 1926.

Na prostoru vogalne hiše v Vegovi ulici št. 2 ob Trgu revolucije je stala v Prešernovih časih hiša z gostilno »V peklu«, ki je imela pivske sobe v prezidanem bivšem jarku emonskega obzidja; imenovali so jo tudi gostilno »v jami pri kapucinarjih«. Gostilno sta vodila od leta 1840 Metka Podbojeva in njen mož Jakob. Prešeren je bil tu vsakdanji gost v zadnjih letih svojega bivanja v Ljubljani. Na Metko so zloženi »Ukazi«. Podbojevi so imeli poprej gostilno v pritličju sosednje hiše (št. 15), imenovano »Na griču« ali tudi »Pri Metki«. V tej hiši v prvem nadstropju je stanoval Miha Kastelic v letih 1828—1831, to je ob ustanovitvi Kranjske Čbelice. Kot podnajemnik je imel pri njem sobo France Prešeren v letu 1828/1829, dokler se ni preselil k staremu stricu v Rožno ulico 5. Pri Kastelčevi ku-

harici je imela prenočišče pesnikova sestra Lenka; od tod so njeni spomini na brata pesnika iz ljubljanskih časov, kakor jih je narekovala v zapis msgr. Tomu Zupanu. Hiša je ohranila v glavnem svojo nekdanjo podobo, le da je za eno nadstropje vzdignjena.

Na zgornjem koncu Trga revolucije zapira ta največji ljubljanski trg imponantna in arhitektonsko tudi v prostoru najlepše postavljena uršulinska cerkev, sezidana v letih 1718 do 1746, opremljena z Robbovim marmornim oltarjem in nekaterimi Langusovimi slikami. Cerkev stoji natančno na zasutem nekdanjem emonskem jarku, ki je segal do današnje Prešernove ceste. Samostan zraven je bil sezidan nekaj let poprej. Danes sta v poslopju »Sedma gimnazija« in »Višja šola za medicinske sestre«.

Mojster stavbarstva Plečnik se ni mogel dovolj načuditi tej najmočnejši baročni arhitekturi Ljubljane v prekrasni harmoniji visokega stebrišča v masivno zidanem pročelju cerkve z nasproti vzpenjajočim se grajskim hribom — vmes pa široko odprt trg, ki omogoča to veličastno sozvočje umetnosti in narave v lepoti.

Dalje prihodnjic

J. Roš

BESEDA O VEJICI

Nadaljevanje in konec

Kar zadeva s prislovi sestavljene veznike (*préd ko, brž ko, potem ko, vtem ko, prècej ko, namesto da, tako da, češ da* itd.), je res strnjenost obeh členov veznika v eno samo pomensko enoto občutna predvsem na začetku stavka, medtem ko sredi stavka prislovu lahko oživi prvotni pomen in se pomensko nasloni drugam. *Potem ko je prišel domov, je začel snovati novo delo.* V tej zvezi nam je *potem ko* enoten časovni veznik. Če pa bi stavek zasukal: *Novo delo je začel snovati potem, ko je prišel domov* — tedaj je *potem* spet dobil svoj prislovni pomen in ga lahko vežem s povedkom *je začel snovati*, ne pa z veznikom *ko*; mogel bi pa seveda reči tudi: *Novo delo je začel snovati, potem ko je prišel domov.* — Podobno je pri *brž ko*, n. pr.: *Brž ko knjigo dobim, ti jo pošljem.* — *Knjigo ti pošljem brž, ko jo dobim*; ali: *Knjigo ti pošljem, brž ko jo dobim.* Med obema oblikama je rahel pomenski odtенок: prvi zagotavlja nemudnost pošiljatve, drugi pa neposrednost z dobitvijo. To so drobni razločki, pri katerih se vsakdo lahko ravna po § 64 SP, ki govori o osebnem čutu pri stavi ločil.

Mnogo težje pa je odločati tedaj, kadar gre za skrčene stavke. Bajec (o. m.) meni, da je med *kako da* treba staviti vejico, ker je nastala zveza iz okrajšanega: *kako (je,) da ...* V tem ima čisto prav. Vendar pa to ni edini činitelj, ki odloča o vejici. Tu bom sprožil nekaj vprašanj, ki bodo morda koga oplašila, češ da zanašam s tem revolucijo v naš sistem ločil. A saj imamo zato glasilo, da se stvari z vseh strani obdelajo.

V slovenščini smo prevzeli sistem ločil po nemškem, kar je dosti razumljivo pri našem življenju v kulturni in šolski skupnosti z Nemci skozi dolga stoletja. Ta sistem je po svoje dober, vendar premehanično in dosledno izveden lahko vodi v nasprotje z našim živim govorom. Če